

yasamı

birlikte

düşünmek

ATÖLYE BİLGİ NOTU

Roots & Shoots
Türkiye

Hazırlayanlar:

Derinay Evliyaoğlu

Yeliz Ergöl

Katkı verenler:

Simay Kabak

Tasarım:

Derya Jochens

Evliyaoğlu, D., & Ergöl, Y. (2026). Yaşamı birlikte düşünmek: Atölye bilgi notu. Roots & Shoots Türkiye (Kökler ve Filizler Derneği).

“Yaşamı Birlikte Düşünmek: Biyolojik Çeşitlilik, Kültür ve Haklar Üzerine Bilgi Notu. Roots & Shoots Türkiye (Kökler ve Filizler Derneği), İstanbul Türkiye

©Roots & Shoots Türkiye (Kökler ve Filizler Derneği) 2026

E-posta: hello@rootsandshootsturkey.org

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü izin olmadan yeniden çoğaltılamaz veya basılamaz. Sadece eğitim amaçlı, referans verilerek kullanılabilir.

İçindekiler

01

Neden Yaşamı Birlikte Düşünmeliyiz?

1

Yeryüzünde Yaşamın Çeşitliliği

Biyolojik Çeşitlilik Nedir?	2
Anadolu'nun Biyoçeşitliliği	3
Krizler Çağında Biyoçeşitlilik Krizi	4

02

Toplum, Kültür ve Doğa

Doğa, Toplum ve Kültür Arasındaki Bağ	5
Yenice Köyü Örneğinde Doğayla İç İçe Yaşam	5
Kuşaklar Arası Aktarım	6

03

Doğa Koruma, Hukuk ve Haklar

Doğa Koruma Nedir?	7
Çevre Kavramının Sınırları ve Hak Öznesi Olarak Doğa	8
İklim Adaleti ve Çoklu Haklar	9
Dünyadan Örnekler ve Doğayı Korumayı Yeniden Düşünmek	9

04

Doğa Koruma, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları

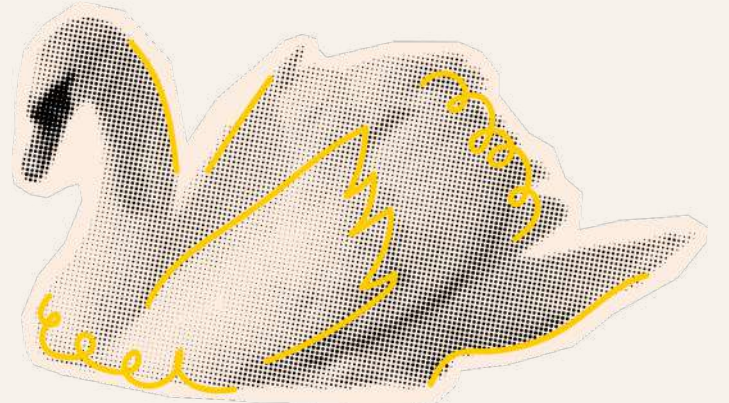
Çevre Hukuku, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Temelli Yaklaşım Nedir?	10
Çevre Hakkı ve İnsan Hakları Mekanizmaları	11
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşayan Belge İlkesi	11
Kararların Türkiye ve Avrupa Açısından Önemi	12

İlham Veren Kaynaklar

13

Kaynakça

14-16

Neden Yaşamı Birlikte Düşünmeliyiz?

Yeryüzünün tarihi yaklaşık 4,5 milyar yıl öncesine uzanıyor. Bu tarih bize bu muazzam gezegende yaşamın, canlı ve cansız, görünen ve görünmeyen, insan ve insan olmayan tüm varlıkların birbirine bağlı bir ağı üzerine kurulu olduğunu gösteriyor. Bu ağın her bir halkası, diğerini taşıyor, besliyor ve dönüştürüyor.

Ancak bugün bu ağ ciddi bir baskı altında. İklim krizi, biyoçeşitlilik kaybı, artan eşitsizlikler ve toplumsal kırılganlıklar birbirini besleyen, iç içe geçmiş krizler olarak karşımıza çıkıyor. Ve bu krizler bize çok önemli bir şeyi hatırlatıyor: Hiçbir şey kendi başına var olmaz. Hiçbir sorun yalnız başına anlaşılamaz; hiçbir çözüm tek başına üretilemez!

Biyoçeşitliliği iklimden, iklimi haklardan, hakları çocuklardan, çocukları göçten, göçü kültürden ayıramayız. Bu bağlantıları görmezden geldiğimizde hem sorunu hem de çözümü eksik görürüz. Sorunları parçalara bölerek değil, bütünlüklü bir bakışla ele aldığımızda gerçek ve anlamlı dönüşüm mümkün olur. Bu nedenle yaşamı birlikte düşünmek iki açıdan kritik:

Birincisi, kesişimsel sorunların kesişimsel çözümlere ihtiyacı var. Farklı disiplinlerin, bakış açılarının ve deneyimlerin bir araya gelmesi, hem anlamamızı hem de harekete geçmemizi güçlendirir. İkincisi, yaşadığımız krizler çağında direncimizi ancak birlikte artırabiliriz. Topluluk olarak düşünmek, dayanışma içinde hareket etmek ve ortak bir zemin kurmak; hem bireylerin hem de sistemlerin daha dirençli olmasını sağlar.

Dolayısıyla bugün yaşamı birlikte düşünmek bir tercih değil, zamanın gerekliliği. Yaşamı Birlikte Düşünme Atölyesi de tam olarak 2 gencin harekete geçmesiyle buradan yola çıktı. Şu an okuduğunuz bu bilgi notu da bu anlayışın ve atölyelerin bir çıktısı olarak hazırlandı. O nedenle bu bilgi notu yalnızca bilgiyi değil, dayanışmayı, birlikte düşünmeyi ve birbirimizden öğrenmeyi de taşıyor.

Bu vesileyle Yaşamı Birlikte Düşünme Atölyesi'ni düzenleyen sevgili Derinay ve Simay'a; destek olan Derya ve Yeliz'e teşekkür ederim. Yaşama tüm çeşitliliğiyle ev sahipliği yapan bir gezegen için birlikte çalışmak, bu yolculukta birbirimizden ve gezegenimizden ilham almak dileğiyle...

Sevgi, umut ve dayanışmayla,
Aslıhan Niksarlı
Direktör, Roots & Shoots Türkiye

Yeryüzünde Yaşamın Çeşitliliği¹

Yaşamın ne olduğu, biyolojinin en temel sorularından birini oluşturur. “Canlılık” tanımı tartışmaları yüzyıllardır devam etse de nihai bir kesin tanıma ulaşılamadı. Çünkü canlılığı tanımlamak çoğu zaman döngüsel bir tanıma bağlıdır: Canlıları ortak özelliklerini listeleyerek tanımlamaya çalışırız, aynı zamanda hangi varlıkların canlı olduğuna ise yine bu özelliklere bakarak karar veririz. Bu tanım bir döngüsel nedensellik problemi olarak karşımıza çıkar.

Bu noktada yaşamı organizmaların özellikleri listesiyle açıklamak yerine, ilk hücreden günümüze evrilerek şekillenen ilişkisel bir ağ olarak tanımlamak gezegenimizdeki yaşamı anlamamanın daha kapsayıcı ve kolay anlaşılır bir yolu olabilir. Bu perspektif, yeryüzündeki yaşamı tekil ve sabit bir olgu yerine ortak köklerden çoğalan, dönüşen ve birbiriyle bağlantılı muazzam bir çeşitlilik olarak görmemizi sağlar.

Biyolojik Çeşitlilik Nedir?

Biyolojik çeşitlilik (kısaca biyoçeşitlilik), canlıların birbirinden farklılıklarının tamamını kapsayan kavramdır. Yaşamın evrimle şekillenen bu çok katmanlı zenginliği, yalnızca canlı türlerinin sayısal çokluğu değil genetik, fonksiyonel ve ekosistemsel düzeylerde gösterdiği zenginliğin bütünüdür. [1]

Biyoçeşitliliğin katmanlarının en temelinde genetik çeşitlilik yer alır. Canlılar kendilerine özgü genetik materyal² taşır ve sınıflandırıldığında birbirine yakın canlılar, benzer genetik materyallere sahip olsa bile genetik çeşitliliği bireyler arası tespit etmek mümkündür. Genetik çeşitlilik popülasyonların sahip olduğu bir yetkinlik havuzu olarak işlevlenebilir. Yüksek genetik çeşitlilik çevresel değişimlere karşı popülasyonların dayanıklı olmasını sağlar, uyumlanma gücünü artırır. Adaptasyonun³ temelinde yer alan doğal seçim genetik çeşitliliğin mevcudiyeti üzerine kurulu bir mekanizmadır. [2]

¹ Bu bölüm Yeliz Ergöl’ün Yaşamı Birlikte Düşünme Atölyesi kapsamında gerçekleştirdiği “Biyolojik Çeşitlilik Nedir?” sunumundan esinlenerek hazırlanmıştır. Sunumun tamamına [buradan](#) ulaşılabilir.

² Bir organizmanın gelişimi, büyümesi, yaşamını sürdürmesi ve üremesi için gerekli olan tüm şifrelenmiş bilgileri taşıyan ve nesilden nesile aktarılan kimyasal moleküllerdir (DNA, RNA vb.).

³ Bir organizmanın belirli bir çevrede hayatta kalma ve üreme şansını artıran, kalıtsal (genetik) özellikleridir.

Biyoçeşitliliğin bir diğer katmanı ise tür çeşitliliğidir. Günümüzde dünyada kaç türün var olduğu bilim insanlarının sıkça sorduğu bir sorudur. [3] Bir türün popülasyonları arasında biriken farklar zamanla o popülasyonların birbirinden derinlemesine ayrışmasına ve farklı türlerin oluşmasına yol açar. [4] Türler farklı nişlere⁴ yerleşir, yeryüzünün çeşitli koşullarına adapte olabilirler. Tür zenginliği besin zincirinin şekillenmesinin ve ekosistemlerin varoluşunun temelini oluşturur. [5]

Canlıların etraflarındaki çevresel koşullar ve tüm varlıklarla ilişkilenmesi ekosistemleri oluşturur. Biyoçeşitliliğin en genel katmanlarından birisi de ekosistemlerin çeşitliliğidir. Ekosistemler, bulundukları habitatın özellikleri, iklimsel ve diğer çevresel koşullar, içerdikleri türlerin ilişkilenmeleri gibi faktörlere göre birbirinden ayrışır. Bu ayrışma yer sistemindeki farklı maddelerin döngüsü, enerji akışlarının dengesi ve yaşamın çok katmanlı sürdürülebilirliği için önemli rol oynar. [6]

Anadolu'nun Biyoçeşitliliği

Anadolu, tüm katmanlarıyla muazzam bir biyoçeşitliliğe ev sahipliği yapan kendine mahsus bir coğrafyadır. Yeryüzünde tanımlanmış 36 biyoçeşitlilik sıcak noktasının üçü Anadolu coğrafyasında yer alır: Akdeniz Havzası, Kafkasya ve İran-Anadolu biyoçeşitlilik sıcak noktaları. Biyoçeşitlilik sıcak noktaları dünya üzerindeki, oldukça zengin bir biyolojik çeşitlilik ile endemizm⁵ barındıran ve insan etkisiyle hızla yok olma tehlikesi altındaki bölgelerdir. Bu özel birleşimin oluşmasında iklimsel çeşitlilikten topografyaya, jeolojik yapıdan toprak özelliklerine kadar pek çok faktör rol oynar. [7] Benzer faktörler bitki örtüsünde görülen yüksek endemizmin de oluşmasına yol açmıştır. Türkiye'de tespit edilmiş bitki türlerinin yaklaşık %34'ü endemiktir; yani yalnızca bu coğrafyada varlığını sürdürür. [8] Anadolu, benzer enlemdeki coğrafyalarla karşılaştırıldığında biyoçeşitlilik örüntüleri bakımından oldukça zengin ve ayrık bir yerde durur. [9]

⁴ Bir canlının hem fiziksel çevresini hem de diğer türlerle ve çevresiyle olan etkileşimlerini kapsayan, ekosistem içindeki belirli rolü ve yaşam alanıdır.

⁵ Bir canlı türünün (bitki veya hayvan) yeryüzünde yalnızca belirli bir coğrafi bölgeye, ülkeye veya habitat tipine özgü olması, başka hiçbir yerde doğal olarak bulunmaması durumudur.

Krizler Çağında Biyoçeşitlilik Krizi

Endüstrileşme, gezegenin fiziğini ve kimyasını değiştirmesi beraberinde biyolojik katmanlarda da ciddi bir değişim getirdi.

Hak ihlallerinin, iklim krizinin yanı sıra çağımızı ve geleceğimizi tehdit eden başlıca krizler arasında hızla yok olan biyolojik çeşitlilik de yer alıyor. Çalışmalar yaklaşık 1 milyon türün birkaç on yıl içerisinde nesli tükenme riski barındırdığını gösteriyor. Mevcut yok oluş hızı gezegen tarihinde tespit edilen kitlesel yok oluşlarla karşılaştırıldığında içinde bulunduğumuz krizin de bir kitlesel yok oluş başlangıcı olabileceğini işaret ediyor. [10]

Endüstriyel tarım, hayvancılık, kentleşme ve altyapı faaliyetlerinin yarattığı baskılar; habitat kaybı ve habitat parçalanmasına yol açıyor, türlerin yok oluşuna zemin hazırlıyor. İstilacı türler, hızlı popülasyon artışı ve tüketim, kirlilik, aşırı avlanma, orman kayıpları ve iklim değişikliği de biyolojik çeşitliliği tehdit eden temel unsurlar arasında. [11]

Temel çözüm yollarına odaklandığımızda, biyolojik çeşitlilik krizi ile iklim krizinin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini ve biyolojik çeşitliliğe yalnızca ekolojik bir olgu olarak bakmanın yeterli olmadığını görüyoruz. Çözüm krizleri ortak bağlamda düşünmekten ve bütüncül adımlardan geçmekte. Bu çerçevede, karbon yutak alanlarının artırılması, yaban alanların restorasyonu, yerelleşme, döngüsel ekonomi uygulamaları ve tüketimin azaltılması; hem iklim kriziyle mücadele hem de biyolojik çeşitliliğin korunması açısından belirleyici adımlardır. [12]

Toplum, Kùltür ve Doğa⁶

Biyolojik çeşitlilik yalnızca ekolojik bir olgu olarak değil; insanların yaşam biçimleri, kültürel pratikleri, üretim ilişkileri ve doğayla kurdukları gündelik bağlarla da doğrudan ilişkilidir.

Doğa, Toplum ve Kùltür Arasındaki Bağ

Kùltür, farklı düşünce ekolleri tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. Bu tanımlar arasında, insanların farklı ekosistemlerde yaşam kurabilmesini sağlayan temel unsurlardan biri olmak yer alır. [13] Türler çeşitli ekosistemlere uyum sağlarken, insan türü kutuplarda, çöllerde, kentlerde ya da kırsalda yalnızca biyolojik uyum sayesinde değil; bilgi, deneyim, teknik ve kültürel pratikler aracılığıyla da var olur.

Bu nedenle kùltür, doğa ile toplum arasındaki ilişkiyi çoklu perspektiften düşünmemiz için önemli bir başlangıç noktasıdır. İnsan topluluklarının doğayla kurduğu bağ; neyi ekip biçtiklerinden hangi bitkileri tanıdıklarına, hangi malzemeleri kullandıklarından üretim ve paylaşım biçimlerine kadar gündelik yaşamın birçok alanında görünür hale gelir.

Yenice Köyü Örneğinde Doğayla İç İç Yaşam

Yenice Köyü'nde köylülük yalnızca bir yerleşim biçimi olarak değil, doğayla iç içe gelişmiş bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkar. [14] Temel ihtiyaçlar büyük ölçüde yerel olanaklarla; halk bilgisi, deneyim ve kolektif pratiklerle karşılanır. Bitkiler, otlar, ağaçlar ve hayvanlar yerel adlarla bilinir ve bu bilgi gündelik yaşamın içinde deneyimlenerek üretilir ve aktarılır.

Yenice Köyü'nde yaşayan insanlar bitkilere dair yalnızca isim bilgisi değil mevsim, yetiştirme koşulu, ve işlev bilgisine de sahiptir. Bu bilgi biçimi, yazılı ya da bilimsel bilgiden farklı olarak doğrudan deneyime, gözleme ve kuşaklararası aktarıma dayanır. Böylece doğaya dair bilgi, soyut bir veri olmaktan çıkar; yaşamın içinde kullanılan, paylaşılan ve yeniden üretilen bir pratiğe dönüşür.

⁶ Bu bölüm Solmaz Karabaşa'nın Yaşamı Birlikte Düşünme Atölyesi kapsamında gerçekleştirdiği "Biyolojik Çeşitlilik ve Toplumlar" sunumundan esinlenerek hazırlanmıştır. Sunumun tamamına [buradan](#) ulaşılabilir.

Yenice Köyü örneği, sürdürülebilirlik açısından da çarpıcı noktalar sunar. Sepetlerin söğütten yapılması, giysilerin dokunarak üretilmesi ve temel ihtiyaçların yerel kaynaklarla karşılanması, doğada dönüşmeyen atıkların çok daha sınırlı kaldığı bir üretim ve tüketim biçimine işaret eder. Köyde temel geçim faaliyetlerinden biri olan tarımda yerel tohumların kullanılması, karışık ekim yapılması ve yalnızca ihtiyaç duyulan ürünlerin yetiştirilmesi ise daha çeşitli ve ekolojik açıdan daha dengeli bir üretim anlayışını ortaya koyar. Bu pratikler, doğayı yalnızca verim alınacak bir kaynak olarak değil, birlikte yaşanan ve gözetilmesi gereken bir bütün olarak ele alan yaklaşımların izlerini taşır.

Kuşaklar Arası Aktarım

Toplumsal yaşam ve bilgi aktarımı açısından kadınların ortak üretim ve dayanışma pratikleri, çocukların ve yaşlıların gündelik hayatın içinde bir arada yer alması önemli örnekler sunar. Bu ortak yaşam alanları, bilginin yalnızca sözlü anlatımla değil, birlikte yaparak, gözlemleyerek ve deneyimleyerek aktarıldığını gösterir.

Çocuklar hayvanları, bitkileri tanımak, üretim süreçlerine eşlik etmek gibi pratiklerle gündelik yaşama dahil olur. Farklı kuşakların aynı alanı paylaşması sayesinde doğaya, üretime ve toplumsal yaşama dair bilgi gündelik hayatın doğal akışı içinde aktarılır. Bu yönüyle köy yaşamı, ekolojik bilginin yalnızca öğrenilen değil, yaşanarak edinilen bir bilgi biçimi olduğunu gösterir.

Tüm bunların yanı sıra geleneksel yaşam biçimlerini sorgulamadan idealize etmemek gerekir. Türkiye’de ve dünyanın farklı yerlerinde köyler bugün pek çok sorunla karşı karşıyadır. Tüketim kültürü, neo-liberal ekonomi ve tarım politikaları, modernleşme baskısı ve insanı merkeze alan doğa anlayışı, geleneksel ekoloji bilgisini zayıflatan başlıca etkenler arasında yer alır.

Doğayı sınırsızca kullanılabilecek bir kaynak olarak gören insan merkezli yaklaşımın ve bilimsel-teknik ilerlemenin her sorunu tek başına çözebileceği fikrinin yeniden düşünülmesi gerekir. Yenice Köyü örneği, bu açıdan yalnızca geçmişe ait bir yaşam biçimini değil, doğa ile toplum arasındaki ilişkiyi yeniden kurmak için üzerine düşünülmesi gereken değerli bir deneyim alanını da görünür kılar.

Doğa Koruma, Hukuk ve Haklar⁷

Doğa koruma, yalnızca belirli türleri, alanları ya da ekosistemleri korumaya yönelik teknik bir faaliyet değildir. Aynı zamanda insanın doğayla kurduğu ilişkiyi, bilimin ve hukukun bu ilişkiyi nasıl tanımladığını ve hangi varlıkların araştırma yahut hak öznesi olarak kabul edildiğini tartışmaya açan çok katmanlı bir alandır. Bu nedenle doğa korumayı anlamak, koruma statülerinden bilimsel kriterlere, çevre hakkından doğanın haklarına kadar uzanan geniş bir çerçeve içinde düşünmeyi gerektirir.

Doğa Koruma Nedir?

Doğa koruma mekanizmalarının gelişimi tarihsel olarak farklı ihtiyaçlar ve yaklaşımlar etrafında şekillenmiş ve evrilmiştir. İlk dönemlerde avcılığın sınırlandırılması ve belirli türlerin korunması gibi uygulamalar öne çıkarken, zamanla milli parklar, yaban hayatı geliştirme sahaları ve türler ile alanların korunmasına yönelik uluslararası sözleşmeler ortaya çıkmıştır. Bu süreç, doğa korumanın yalnızca tekil türleri değil, yaşam alanlarını ve ekosistemleri de kapsayacak şekilde genişlediğini gösterir. [15]

Doğa koruma anlayışındaki önemli dönüşümlerden biri bilimsel veriye dayalı alan belirleme yaklaşımlarının gelişmesiyle yaşanmıştır. Önemli Kuş Alanları ve daha sonra Önemli Doğa Alanları kavramlarının ortaya çıkmasıyla, türler ve habitatlar için somut kriterlere dayanan bir değerlendirme sistemi geliştirilmiştir. Dünya Kuşları Koruma Kurumu tarafından geliştirilen bu sistem, resmi bir koruma statüsü olmasa bile, belirli alanların korunması gerektiğini bilimsel ölçütlerle ortaya koyması bakımından büyük önem taşır.

⁷ Bu bölüm Dicle Tuba Kılıç'ın Yaşamı Birlikte Düşünme Atölyesi kapsamında gerçekleştirdiği "Doğa Koruma, Hukuk ve Haklar" sunumundan esinlenerek hazırlanmıştır. Sunumun tamamına [buradan](#) ulaşılabilir.

Bu tür bilimsel kriterler; mahkemeler, bilirkişiler, fon sağlayıcılar, yerel yönetimler ve politika yapıcılar için önemli bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Türkiye’de belirlenen 303 Önemli Doğa Alanı’nın ülke yüzölçümünün yaklaşık dörtte birine karşılık gelmesi, bu coğrafyanın biyolojik çeşitlilik açısından taşıdığı önemi açıkça ortaya koyar. [16]

Çevre Kavramının Sınırları ve Hak Öznesi Olarak Doğa

Doğa ve haklar söz konusu olduğunda temel sorulardan biri, hak öznesinin kim ya da ne olduğudur. Doğa koruma uzun süre “çevre” kavramı üzerinden şekillenmiştir. Ancak çevre kavramı çoğu zaman insan merkezli bir bakışı da beraberinde getirir. Bu yaklaşımda korunması gereken şey, doğanın kendisinden çok, insanın yaşamını sürdürdüğü çevre ve yaşamını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklar olarak tanımlanır.

Oysa insanın merkezde olmadığı; doğanın insanın etrafında konumlanan bir çevre değil, varoluşuyla beraber içkin değer taşıyan, insanın da içinde yer aldığı bir bütün olarak düşünülmesi gerekir. Bu bakış açısı, doğa korumayı yalnızca insan refahını güvence altına alan bir araç olmaktan çıkarır; insanı, gezegendeki diğer canlı ve cansız varlıklarla birlikte var olan bir yaşam ağının parçası olarak konumlandırır.

Hukuk, doğayı çoğu zaman bir hak öznesi olarak değil, korunması gereken bir nesne olarak ele alır. Bu nedenle doğa adına geliştirilen koruma mekanizmaları, genellikle insan hakları, mülkiyet ilişkileri, kamu yararı ya da çevre hakkı üzerinden kurulur. Ancak bu yaklaşım, doğanın kendi varlığı, sürekliliği ve onarılma kapasitesi üzerine düşünmeyi çoğu zaman ikincil planda bırakır. [17]

Doğanın hak öznesi olarak ele alınması ise bu çerçeveyi genişletir. Bu yaklaşım, bir nehrin, gölün, ormanın, dağın ya da türün yalnızca insanlar için taşıdığı fayda nedeniyle değil, kendi varlığı ve ilişkileri nedeniyle korunması gerektiğini savunur. Böylece doğa, yalnızca kullanılacak, yönetilecek ya da zarar gördüğünde restore edilecek bir kaynak olarak değil; var olan, kendini yenileyen ve onarma kapasitesi taşıyan bir bütün olarak tanınır.

İklim Adaleti ve Çoklu Haklar

İklim krizi ve iklim adaleti tartışmaları, doğa ve haklar ilişkisini yeniden düşünmek için önemli bir zemin sunar. İklim adaleti çoğu zaman insan hakları, eşitsizlikler ve kırılgan gruplar üzerinden tartışılır. Çünkü iklim krizinden en fazla etkilenenler, çoğu zaman bu krizin oluşmasında en az sorumluluğu bulunan topluluklar, canlılar ve ekosistemlerdir. [18]

Fakat iklim adaletine çoklu perspektiften bakmak, yalnızca insanlar arasındaki eşitsizlikleri değil, yaşanan ekolojik tahribattan sorumlu olmayan farklı öznelerin ortak haklarını da görünür kılar. Bu özne bir göl, bir kuş türü, balıkçılıkla geçinen bir kadın ya da doğa için kaygılanan bir çocuk veya genç olabilir. Dolayısıyla doğa koruma, iklim adaleti örneğinde olduğu gibi, doğayı, hayvanları, bitkileri ve gelecek kuşakları birlikte düşünmeyi gerektiren çok katmanlı bir kavram olarak ele alındığında anlam kazanır.

Dünyadan Örnekler ve Doğayı Korumayı Yeniden Düşünmek

Dünyada doğanın hak öznesi olarak tanınmasına yönelik somut adımlar atılmaktadır. Kolombiya'da And Dağları'ndaki Santurbán Páramo ekosisteminin hak öznesi olarak tanınması; [19] Aburrá Nehri Havzası ve kollarının tüzel kişilik kazanması ve nehrin korunması için bir komite kurulması [20] gelişmeleri örnek gösterilebilir.

Benzer şekilde Peru'da Titicaca Gölü'nün hak öznesi olarak tanınması, gölün yalnızca var olma hakkı değil kendini yenileme ve onarma hakkının da kabul edilmesi bakımından önem taşımaktadır. [21] Peru'da arı türlerinin yasal haklarla koruma altına alınması [22] doğanın hakları tartışmasının yalnızca alan yahut büyük ekosistemlerle sınırlı olmadığını; türlerin ve ekolojik ilişkilerin de bu çerçevede düşünülebileceğini gösterir.

Bu gelişmeler, doğayı yalnızca insanların kullanımı için var olan bir kaynak olarak değil; kendi varlığı, sürekliliği ve onarılma kapasitesi olan bir hak öznesi olarak düşünmenin önemini ortaya koyar. Doğa koruma bu açıdan yalnızca insan yaşamını güvence altına alma çabası değildir. Aynı zamanda insanın da parçası olduğu yaşam ağını, bu ağın çeşitliliğini ve devamlılığını birlikte savunma sorumluluğudur.

Bu nedenle doğa koruma, hukuk ve haklar birlikte düşünüldüğünde, karşımıza yalnızca koruma alanları ya da yasal statüler değil; insanın doğayla ilişkisini yeniden tanımlama ihtiyacı çıkar. Bu yeniden tanımlama, doğayı dışarıdan korunan edilgen bir alan olarak değil, birlikte yaşadığımız, bağlı olduğumuz ve haklarını tanımamız gereken bir bütün olarak görmeyi mümkün kılar.

Doğa Koruma, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları⁸

Doğa koruma, yalnızca ulusal ölçekte alınan kararlarla ya da yerel koruma uygulamalarıyla sınırlı değildir. Türlerin, ekosistemlerin, iklim sistemlerinin ve yaşam alanlarının korunması; devletlerin uluslararası yükümlülükleri, insan hakları mekanizmaları ve hukukun çevreyi nasıl tanımladığıyla da doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle doğa korumayı uluslararası hukuk bağlamında düşünmek, çevresel tahribatın sınır aşan etkilerini, bu tahribata karşı geliştirilebilecek hukuki araçları, insan hakları mekanizmalarını ve kuşaklar arası adalet bağlamını görünür kılar.

Çevre Hukuku, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Temelli Yaklaşım Nedir?

Hukuk büyük ölçüde tanımlar üzerinden işler. Uluslararası çevre hukuku da çevreyi kendi kurduğu, kullandığı ve zaman içinde dönüştürdüğü tanımlar üzerinden ele alır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü çevreyi, insan dışındaki fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünü olarak tanımlar. [23] Stockholm Bildirgesi'nde çevre, insanın sağlığı ve temel haklarını kullanabilmesi için gerekli koşullardan biri olarak görülür. [24]

Bu tanımların ortak noktası, büyük ölçüde insan merkezli olmalarıdır. Uluslararası hukuk çevre tahribatıyla ilgilenir ve çevreye zarar verilmesini önlemeye çalışır; ancak bunu çoğu zaman çevrenin kendi başına taşıdığı içkin değer nedeniyle değil, çevre tahribatının insanlar üzerinde yarattığı ya da yaratma ihtimali taşıdığı etkiler nedeniyle yapar. Bu nedenle uluslararası hukukta çevre koruma yaklaşımı çoğunlukla antroposentrik, yani insan odaklı, bir çerçevede gelişmiştir.

⁸ Bu bölüm Selen Tan Akay'ın Yaşamı Birlikte Düşünme Atölyesi kapsamında gerçekleştirdiği "Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları" sunumundan esinlenerek hazırlanmıştır. Sunumun tamamına [buradan](#) ulaşılabilir.

Çevre Hakkı ve İnsan Hakları Mekanizmaları

Uluslararası insan hakları belgelerinde çevre hakkı açık ve doğrudan bir hak olarak tanınmamıştır; ancak 2021’de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi [25] ve 2022’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu [26] temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkını insan hakkı olarak kabul etmiştir. Bu nedenle doğa koruma, çoğu zaman yaşam hakkı, sağlık hakkı, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, temiz suya erişim ya da gıdaya erişim gibi başka temel haklarla bağlantısı üzerinden ele alınır.

Çevre tahribatı kişilerin bu haklardan yararlanma kapasitesini doğrudan etkilediği için, insan hakları koruma mekanizmaları doğa koruma açısından önemli bir hukuki alan açar. Başka bir ifadeyle, doğa doğrudan hak öznesi olarak tanınmasa bile, doğaya verilen zararın insan yaşamı, sağlığı, barınması, geçimi ve geleceği üzerindeki etkileri üzerinden hukuki bir koruma zemini kurulabilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşayan Belge İlkesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bu süreçlerde oldukça önemli bir rol oynar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde çevre hakkı yer almasa da, bu sözleşmenin koruma mekanizması olan mahkeme, çevresel zararları sözleşmede güvence altına alınan haklar üzerinden değerlendirebilir [27]. Bu yaklaşım, çevre ve iklim krizinin insan hakları hukuku içinde tartışılabilmesini mümkün kılar.

Mahkemenin bunu yapabilmesini sağlayan temel ilkelerden biri “yaşayan belge” ilkesidir [28]. Bu ilkeye göre Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), yalnızca kabul edildiği dönemin koşullarıyla sınırlı, donmuş bir metin olarak yorumlanmaz. Toplumsal, bilimsel ve hukuki gelişmeler doğrultusunda güncel koşullar içinde anlamlandırılır. Böylece 1950 yılında açıkça öngörülmeven çevre sorunları ve iklim krizi gibi olgular, insan hakları çerçevesinde ele alınabilir hale gelir.

AİHM’nin doğa koruma ve çevreyle ilgili kararları uzun süre daha çok çevre kirliliği, endüstriyel faaliyetler, atık yönetimi ya da yaşam alanlarına verilen zararlar etrafında şekillenmiştir. Ancak 2024 yılında mahkeme, iklim krizi odağında üç önemli karar vermiştir: (i) Carême v. Fransa, (ii) Duarte Agostinho ve Diğerleri v. Portekiz ve 32 Diğer Sözleşmeci Taraf ve (iii) Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre. [29]

Bu kararlar arasında özellikle Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre kararı, iklim krizinin insan hakları hukuku bakımından nasıl ele alınabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Mahkeme iklim krizinin, kişiler üzerindeki etkilerinden hareketle dolaylı olarak AİHS kapsamına girdiğini ve devletlerin iklim krizinin insan hakları üzerindeki etkilerini gidermeye, kişileri bu krizin olumsuz etkilerinden korumaya yönelik pozitif yükümlülükler altında olduğunu belirlemiştir [30]. Böylece iklim krizinin gerçek, ciddi ve insan hakları açısından tehdit oluşturan bir mesele olduğu açık biçimde ortaya konmuştur.

Aynı zamanda AİHM bu kararlar, devletlerin iklim politikalarının insan hakları hukuku açısından denetlenebilir olduğunu göstermiştir. Mahkeme, devletlerin iklim kriziyle mücadele yükünü gelecek kuşaklara erteleyemeyeceğini; bugünden somut, ölçülebilir ve uygulanabilir adımlar atması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, bu kararın önemli sonuçlarından biri de zaman yönetiminin hukuki denetime açılması olmuştur. Devletlerin yalnızca ne yaptığı değil, ne zaman yaptığı ve bunu hangi araçlarla uygulamaya koyduğu da önem kazanmıştır. Devletlerin somut ve ölçülebilir hedefler belirlemesi, bu hedefleri bilimsel verilere dayandırması ve süreci şeffaf, denetlenebilir bir şekilde yürütmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Kararların Türkiye ve Avrupa Açısından Önemi

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre kararının önemi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının bağlayıcı niteliğiyle de ilişkilidir. Karar İsviçre hakkında verilmiş olsa da mahkemenin iklim krizi ve insan hakları ilişkisine dair çizdiği çerçeve, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletler açısından yol gösterici nitelik taşır. Türkiye de bu sözleşmeye taraf olduğu için, bu kararın ortaya koyduğu yaklaşım Türkiye bakımından da önemlidir.

Bu karar aynı zamanda, doğanın doğrudan hak öznesi olarak tanınmadığı durumlarda bile, çevre tahribatının insan hakları üzerindeki etkilerinden hareketle doğa koruma için hukuki bir zemin kurulabileceğini gösterir. Böylece doğa koruma; çevre politikaları, insan hakları hukuku, kuşaklar arası adalet ve devletlerin somut yükümlülükleriyle birlikte düşünülmesi gereken bir alan haline gelir.

İlham Veren Kaynaklar

Yeliz Ergöl'den İlham Veren Kaynaklar:

Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği – Kolektif
Yarım Dünya – Edward O. Wilson
Altıncı Yok Oluş – Elizabeth Kolbert
Sessiz Bahar – Rachel Carson

Solmaz Karabaşa'dan İlham Veren Kaynaklar:

Jared Diamond (2013) Düne Kadar Dünya, Eski Toplumlardan Ne Öğrenebiliriz? Akılçelen Kitapları.

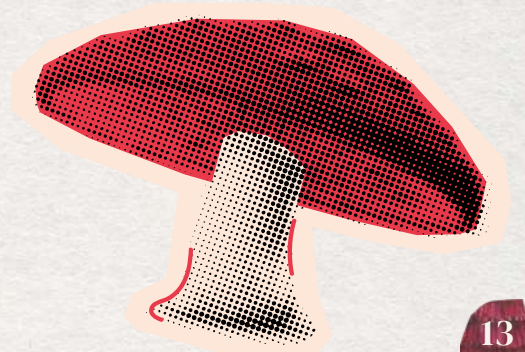
Böhm, S., Pervez Bharucha, Z., Pretty, J., (Eds.) (2015),
Ecocultures, Blueprints for Sustainable Communities, London
and New York: Routledge.

Dicle Tuba Kılıç'tan İlham Veren Kaynaklar:

Hikmet Birand – Alıç Ağacı ile Sohbetler
Linda Nochlin – Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?
Fred Pierce – Nehirler Kuruyunca
Deleuze ve Guattari'nin "hayvan-oluş" Kavramı
Todd May – Deleuze: Bir Birey Nasıl Yaşayabilir?

Selen Tan Akay'dan İlham Veren Kaynaklar:

United Nations Environment Programme. (2025). The right to a healthy environment in practice: A decade before the courts (2015–2025). UNEP. The Right to a Healthy Environment in Practice: A Decade Before the Courts (2015–2025).| UNEP

Kaynakça

- [1] Noss, R. F. (1990). Indicators for monitoring biodiversity: a hierarchical approach. *Conservation biology*, 4(4), 355-364.
- [2] Lande, R., & Shannon, S. (1996). The role of genetic variation in adaptation and population persistence in a changing environment. *Evolution*, 434-437.
- [3] Mora, C., Tittensor, D. P., Adl, S., Simpson, A. G., & Worm, B. (2011). How many species are there on Earth and in the ocean?. *PLoS biology*, 9(8), e1001127.
- [4] Rundle, H. D., & Nosil, P. (2005). Ecological speciation. *Ecology letters*, 8(3), 336-352.
- [5] Loreau, M. (2000). Biodiversity and ecosystem functioning: recent theoretical advances. *Oikos*, 91(1), 3-17.
- [6] Silver, W. L., Brown, S., & Lugo, A. E. (1996). Effects of changes in biodiversity on ecosystem function in tropical forests. *Conservation Biology*, 10(1), 17-24.
- [7] Gür, H. (2017). Anadolu Diyagonalı: Bir Biyocoğrafi Sınırın Anatomisi. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (43).
- [8] Avcı, M. (2012). Çeşitlilik ve endemizm açısından Türkiye'nin bitki örtüsü. *Journal of Geography*, (13).
- [9] Bilgin, R. (2011). Back to the suture: the distribution of intraspecific genetic diversity in and around Anatolia. *International Journal of Molecular Sciences*, 12(6), 4080-4103.
- [10] IPBES (2019): Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. S. Díaz, J. Settele, E. S. Brondízio E.S., H. T. Ngo, M. Guèze, J. Agard, A. Arneth, P. Balvanera, K. A. Brauman, S. H. M. Butchart, K. M. A. Chan, L. A. Garibaldi, K. Ichii, J. Liu, S. M. Subramanian, G. F. Midgley, P. Miloslavich, Z. Molnár, D. Obura, A. Pfaff, S. Polasky, A. Purvis, J. Razzaque, B. Reyers, R. Roy Chowdhury, Y. J. Shin, I. J. Visseren-Hamakers, K. J. Willis, and C. N. Zayas (eds.). IPBES secretariat, Bonn, Germany. 56 pages.
- [11] Jaureguiberry, P., Titeux, N., Wiemers, M., Bowler, D. E., Coscieme, L., Golden, A. S., ... & Purvis, A. (2022). The direct drivers of recent global anthropogenic biodiversity loss. *Science advances*, 8(45), eabm9982.
- [12] Seddon, N., Chausson, A., Berry, P., Girardin, C. A., Smith, A., & Turner, B. (2020). Understanding the value and limits of nature-based solutions to climate change and other global challenges. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 375(1794).

- [13] Karabaşı, S. (2022). Geleneksel bilginin kültürel bütün içindeki yeri ve yaşamsal önemi. İçinde M. A. Yolcu (Ed.), Kaz Dağları ve geleneksel ekolojik bilgi (ss. 59-70). Paradigma Akademi.
- [14] Karabaşı, S. (2018). Ankara ili Nallıhan ilçesi Yenice köyünde kültür-çevre ilişkileri üzerine etnografik bir değerlendirme (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi (Turkey)).
- [15] Mace, G. M. (2014). Whose conservation? *Science*, 345(6204), 1558-1560.
- [16] Eken, G., İsfendiyyaroğlu, S., Yeniyurt, C., Erkol, I. L., Karataş, A., & Ataol, M. (2016). Identifying key biodiversity areas in Turkey: a multi-taxon approach. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management*, 12(3), 181-190.
- [17] Demir, E. (2025). Ekosentrik ve antroposentrik yaklaşımlar doğrultusunda uluslararası çevre hukukuna yeniden bakış. *Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 298-320.
- [18] IPCC. (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009325844>
- [19] Kauffman, C., Haas, C., Putzer, A. ve diğerleri. (2026). Santurbán Páramo - Bucaramanga court case. *Eco Jurisprudence Monitor*. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/santander-colombia-court-case-rights-of-the-santurban-paramo/>
- [20] Kauffman, C., Haas, C., Putzer, A. ve diğerleri. (2025). Colombia national law: Rights of the Aburrá River. *Eco Jurisprudence Monitor*. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/colombia-law-rights-of-the-aburra-river/>
- [21] Kauffman, C., Haas, C., Putzer, A. ve diğerleri. (2025). Puno, Peru regional ordinance establishes Lake Titicaca as a subject of rights. *Eco Jurisprudence Monitor*. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/puno-peru-regional-ordinance-establishes-lake-titicaca-as-a-subject-of-rights/>
- [22] Vásquez Espinoza, R. ve diğerleri. (2026). Policy brief: Protecting stingless bees in the Peruvian Amazon. *Case Studies in the Environment*, 10(1).
- [23] World Health Organization. (2006). *Preventing disease through healthy environments: Towards an estimate of the environmental burden of disease*. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9241593822>
- [24] United Nations. (1972). *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. UN Doc. A/CONF.48/14/Rev.1. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n17/300/05/pdf/n1730005.pdf>
- [25] United Nations Human Rights Council. (2021). *The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/HRC/RES/48/13)*. United Nations. <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/48/13>

[26] United Nations General Assembly. (2022). The human right to a clean, healthy and sustainable environment(A/RES/76/300). United Nations. <https://docs.un.org/en/A/RES/76/300>

[27] European Court of Human Rights. (2024). Environment and the European Convention on Human Rights. Council of Europe. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng_

[28] Avrupa Konseyi. (2020). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Yaşayan bir metin. Council of Europe. <https://edoc.coe.int/en/european-convention-on-human-rights/9431-avrupa-insan-haklari-soezlesmesi-yasayan-bir-metin.html>

[29] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Carême v. France, Başvuru no. 7189/21, 2024, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233174>; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others, Başvuru no. 39371/20, 2024, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233261>; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, Başvuru no. 53600/20, 2024, [VEREIN KLIMASENIORINNEN SCHWEIZ AND OTHERS v. SWITZERLAND](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233261)

[30] Savaresi, A. ve Hartmann, J. (2024). Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland: The European Court of Human Rights' answer to climate change. Climate Law, 14(3-4), 263-285. <https://doi.org/10.1163/18786561-bja10055>